

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

3. Леонтьев Д. *Мировоззрение как миф и мировоззрение как деятельность // Менталитет и коммуникативная среда в транзитивном обществе / под ред. В.И. Кабрина и О.И. Муравьевой. – Томск: Томский государственный университет, 2004. – С. 11 – 29.*

4. Тройникова Е.В. *Развитие поликультур-*

ной образованности средствами языкового образования // Доступный з <http://lingvomaster.ru/>

5. Тузлукова В.И. *Научно-педагогический глоссарий // Доступный с <http://rspu.edu.ru/li/journal/lexicography/glossary.htm>*

Олександр Видра, кандидат психологічних наук, доцент
кафедри педагогіки, психології та методики трудового і професійного навчання
Чернігівського державного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Здійснено теоретичний аналіз поняття психологічної культури та особливостей її формування і розвитку; визначено роль і місце психологічної культури в структурі навчально-професійної діяльності майбутнього вчителя трудового навчання; розроблена концептуальна модель психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання.

Актуальність проблеми дослідження. Психологічна культура є важливим елементом професійного розвитку та праці особистості вчителя. Педагог формує і розвиває особистість учня, виконує роль транслятора цінностей, які складають основу культури нації. Психологічна специфіка професійної діяльності вчителя трудового навчання полягає у розвитку особистості учнів в умовах праці. Це досягається не тільки навчанням дітей практичним операціям і прийомам для створення матеріальних виробів, але і формуванням в учнів любові до праці, розвитком усвідомлення дітьми праці як цінності, що є важливим, але майже знеціненим елементом культури суспільства в сучасних умовах життя в Україні. Саме високий рівень психологічної культури дозволяє майбутньому вчителю трудового навчання посилити ефективність професійної діяльності, саморозвитку і самоактуалізації, а також успішно формувати особистість школяра як суб'єкта праці, забезпечувати його різнобічний розвиток, зокрема, розвиток технічного і творчого мислення, виховувати переконання цінності праці, цінності особистості, людини, яка працює. Розробка і більш чітка конкретизація теоретичного та методологічного аспектів проблеми надасть можливість потужної організації умов для розвитку психологічної культури майбутніх вчителів трудового навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

Метою даної роботи є теоретичне обґрунтування методологічного підходу до вивчення проблеми і розробка концептуальної моделі психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання.

Вклад матеріалу. Як предмет спеціального дослідження, у працях видатних діячів науки Б.Г. Ананьєва, В.С. Біблера, Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна, Г.С. Костюка та ін., психологічна культура почала розглядатися у 70-х роках ХХ століття. Протягом подальших років вона вивчалася такими відомими вітчизняними науковцями, як В.І. Войтко, В.О. Сухомлинський, О.О. Бодальов, Н.В. Чепелева, О.Я. Березіна, сучасними психологами Росії (О.Г. Асмолов, Л.С. Колмогорова, О.І. Мотков, Т.Н. Юренко та ін.), Білорусі (Я.Л. Коломінський), а також України (Г.О. Балл, І.Д. Бех, Н.А. Побіренко, П.С. Перепелиця, В.І. Панченко, Е.О. Помиткін, В.В. Рибалка, З.Л. Становських, О.М. Ігнатович, М.В. Бастун, Н.І. Волошко та ін.).

Серед найбільш відомих сучасних підходів до вивчення зазначеної проблеми є наступні: **структурно-функціональний підхід** до вивчення психологічної культури особистості, що розроблений російськими колегами і застосований в умовах підготовки учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (Л.С. Колмогорова, О.І. Мотков) [6]; **підхід до вивчення у загальному і професійному аспектах** розвитку психологічної культури

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

особистості психолога (Я.Л. Коломінський) [1]; *особистісний, рефлексивно-ціннісно-креативний підхід* до вивчення психологічної культури особистості в її неперервному професійному розвитку (В.В. Рибалка) [3, 156], який було взято за основу дослідження.

Відповідно до останнього зазначеного підходу, психологічну культуру майбутнього вчителя трудового навчання слід розглядати як складову частину його загальної і професійної культури, що є системною характеристикою особистості студента, яка являє собою соціально, онтологічно та внутрішньоособистісно детермінований рівень засвоєння, усвідомлення, використання і функціонування спеціальних психологічних цінностей, якими виступають ефективні професійно-психологічні знання, вміння, навички, здібності до високопрофесійної психолого-педагогічної і трудової діяльності особистості педагога [3, 159]. Тоді розвиток психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання полягає у рефлексії ним психологічних знань, умінь, особистісних властивостей, усвідомленні їх як професійних цінностей, у творчому використанні особистісно професійних якостей і здібностей у процесі навчання, розвитку та професійної діяльності студентів.

З метою уточнення методологічних позицій ми розкрили специфіку діяльності вчителя трудового навчання із розвинутою психологічною культурою з позицій особливостей суб'єкт-суб'єктної і суб'єкт-об'єктної його діяльності; розглянули психологічні особливості розвитку особистості учня на уроках трудового навчання та усвідомлення ним праці й особистості як вищої цінності; з'ясували професіографічні вимоги до особистості вчителя трудового навчання з розвинутою психологічною культурою. Це допомогло зрозуміти, що на уроках праці учень розвивається як особистість у міру оволодіння трудовими операціями і прийомами за умови, якщо це сприяє розвитку: його спілкування в умовах праці; спрямованості учня на працю як джерело породження цінностей; таких характерологічних особливостей учня, як працелюбність, цінування і повага до своєї праці та праці інших людей; рефлексії цінностей; практичного, візуально-просторового інтелекту, технічного мислення дитини як складових її інтелектуальної культури; умінь правильного використання власних психофізіологічних і фізичних особливостей, їх визнання як індивідуальних цінностей, що надала природа; психологічної культури учня в цілому. З одного боку, вищезазначене обумовлює аксіологізацію психологічного змісту діяльності вчителя трудового навчання і те, на що слід звертати увагу під час професійної, особли-

во, психологічної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання у вищому педагогічному навчальному закладі. З іншого боку, це визначає психологічні особливості розвитку особистості учня на уроках трудового навчання.

Розглядаючи сучасні інформаційні джерела, які використовуються у центрах зайнятості, ми виявили, що поки не існує достатньо розробленої професіограми вчителя трудового навчання. Тому були розроблені професіографічні вимоги до вчителя трудового навчання з високою психологічною культурою на основі вимог програми підготовки спеціаліста кваліфікації "Вчитель трудового навчання", із врахуванням шкільної навчальної програми з трудового навчання, педагогічних і психологічних наукових праць вчених, присвячених трудовому вихованню, педагогіці і психології праці та професійної підготовки, профорієнтації (Ю.З. Гільбух, Є.П. Верещак, П.С. Перепелиця, Н.А.Побірченко, В.В. Рибалка, В.К. Сидоренко, Д.О. Тхоржевський, В.В. Синявський, Б.О. Федоришин та багатьох інших). Зміст даної професіограми включає також вимоги до психологічної культури вчителя трудового навчання.

Для побудови концептуальної моделі психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання базовою була обрана *концепція тривимірної, поетапно конкретизованої психологічної структури особистості*, яка розроблена В.В. Рибалкою [3, 98]. Ми зупинили вибір на цій концепції, оскільки саме в ній особистість представлена не у вигляді набору чи, навіть, системи певних особистісних якостей, а об'ємно, у тривекторному вимірі. На нашу думку, саме ця модель дозволяє будувати бачення психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання.

В основі системної психологічної структури особистості, за В.В. Рибалкою, лежать три базові виміри теоретичного аналізу: 1) *соціально-психолого-індивідуальний* (підструктури спілкування, спрямованості, характеру, самосвідомості, досвіду, інтелекту, психофізіологічних якостей, як змістів і компонентів психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання); 2) *діяльнісний* (особливості діяльнісного прояву і функціонування компонентів психологічної культури студентів); 3) *генетично-віковий* (вікові особливості становлення, формування і розвитку психологічної культури студентів). Ці виміри становлять систему основ цілісної психологічної структури особистості. Вони пов'язані за ортогональним принципом, за яким співвідносяться три виміри простору.

Кожний вимір наповнюється притаманними йому підструктурами особистості. У соціально-

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

психолого-індивідуальному вимірі В.В. Рибалка виділяє здатність до спілкування, спрямованість, характер, самосвідомість, досвід, психічні інтелектуальні процеси, психофізіологічні якості особистості. При цьому автор моделі зазначив, що без самосвідомості як "ядра" особистості неможливе ніяке наукове уявлення про структуру особистості. Цей висновок перегукується з поглядами таких відомих дослідників, як У. Джемс, З. Фройд, К. Юнг, А. Маслоу, К. Роджерс, Л.С. Виготський, Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн, Г.С. Костюк та ін. Це стосується і підструктури спілкування, адже без здатності до цього неможливий активний взаємозв'язок між особистістю та соціумом. Підструктури особистості відносно психологічної культури можуть виступати двоюко: по-перше, вони визначаються рефлексивним, аксіологічним і творчим рівнем розвитку; по-друге, кожна з них може виступати об'єктом психологічної культури. Останнє треба розуміти так, що особистість одночасно виступає і суб'єктом, і об'єктом психологічної культури.

Оскільки психологічна культура майбутнього вчителя трудового навчання безпосередньо включає в себе інтелектуальну активність, природним і очевидним є її зв'язок з розвитком сфери мислення. Дійсно, рівень розвитку мислення прямо визначає можливий рівень прояву психологічної культури студента. Найяскравіше ця залежність спостерігається в онтогенетичному, віковому аспекті. В інтенсивному інтелектуальному дозріванні, характерному для юності, провідна роль належить розвитку мислення. З поступовим розвитком вищих рівнів абстрактного та узагальнювального мислення юнака, відбувається розширення сфери усвідомлення ним професійних знань, зростає здатність до їх рефлексії і умови до їх творчого застосування у навчанні та особистісному розвитку. Однак, слід підкреслити, що розвиненість операцій мислення особистості майбутнього вчителя трудового навчання є необхідною, проте недостатньою умовою розвитку його психологічної культури. Вирішальним фактором цього є спрямованість студента на навчальну і професійну діяльність, а також засвоєння та усвідомлення ним професійно-психологічних знань, праці, людини як цінностей, активність, спрямована на їх рефлексію та творче застосування.

Підструктура досвіду кожної особистості включає в себе не тільки сукупність знань, вмінь та навичок. В історії науки поняття "досвід" розглядається та використовується у різних значеннях: досвід як діяльність, як накопичення та генерування знань, як категорія пізнання, як психі-

чне утворення індивіда [2, 11]. У гуманістичній психології досвід вивчається з метою його використання для вивчення та зміни особистості в плані її розвитку. В цьому випадку досвід є станом індивідуальної свідомості [5, 117]. Тому ми розглядаємо підструктуру досвіду у широкому розумінні – як увесь усвідомлений і неусвідомлений досвід особистості – емоційний, інтелектуальний, поведінковий та ін.; як ціннісну орієнтацію індивіда на майбутній оптимальний результат життєдіяльності, як сукупність оцінок себе, інших, праці, навколишнього світу, як цінність особистості [2, 462]. Таке розуміння змістового наповнення підструктури досвіду майбутнього вчителя трудового навчання дає розуміння того, що, по-перше, цей "вантаж" власного досвіду має різні ступені усвідомлення і може містити в собі як фактори, що спричиняють зупинку або деградацію психологічної культури студента, так і ті особистісні ресурси, які можливо задіяти в ході її розвитку під час професійної підготовки.

Підструктура самосвідомості. У період юності принципово змінюється ставлення до власної особистості. Якщо для підліткового віку характерним є бурхливий розвиток самосвідомості, то тепер йдеться вже про формування нової якості: усвідомлення себе як неповторної особистості, із власними думками, переживаннями, почуттями, поглядами, оцінками, характером. Високий рівень самосвідомості породжує інтерес до власної особистості, до форм її організації та саморегулювання, усвідомлення своїх найцінніших рис характеру, ефективного використання власних психофізіологічних особливостей у процесі навчання та професійного розвитку. Тому багато дослідників вважають, що саме юнацький вік є інтенсивним періодом розвитку, перебудови та появи нових змістів і механізмів самосвідомості особистості.

Одним з ключових у розумінні природи та розвитку психологічної культури також є горизонтальний чи діяльнісний вимір. Враховуючи сучасні дані про діяльність, здобуті у дослідженнях П.К. Анохіна, М.О. Бернштейна, П.А. Гончарука, О.М. Леонтьєва, О.Р. Лурії, Г.С. Костюка, В.М. Русалова, Н.Ф. Талізної та ін., В.В. Рибалка уточнює структурні компоненти діялісного виміру: потребово-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, цілеутворюючий, результативний, емоційно-почуттєвий компоненти.

Відповідно до даної структури особистості, а також враховуючи специфіку діяльності вчителя трудового навчання, в концептуальній моделі психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання нами визначені такі її компоненти:

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

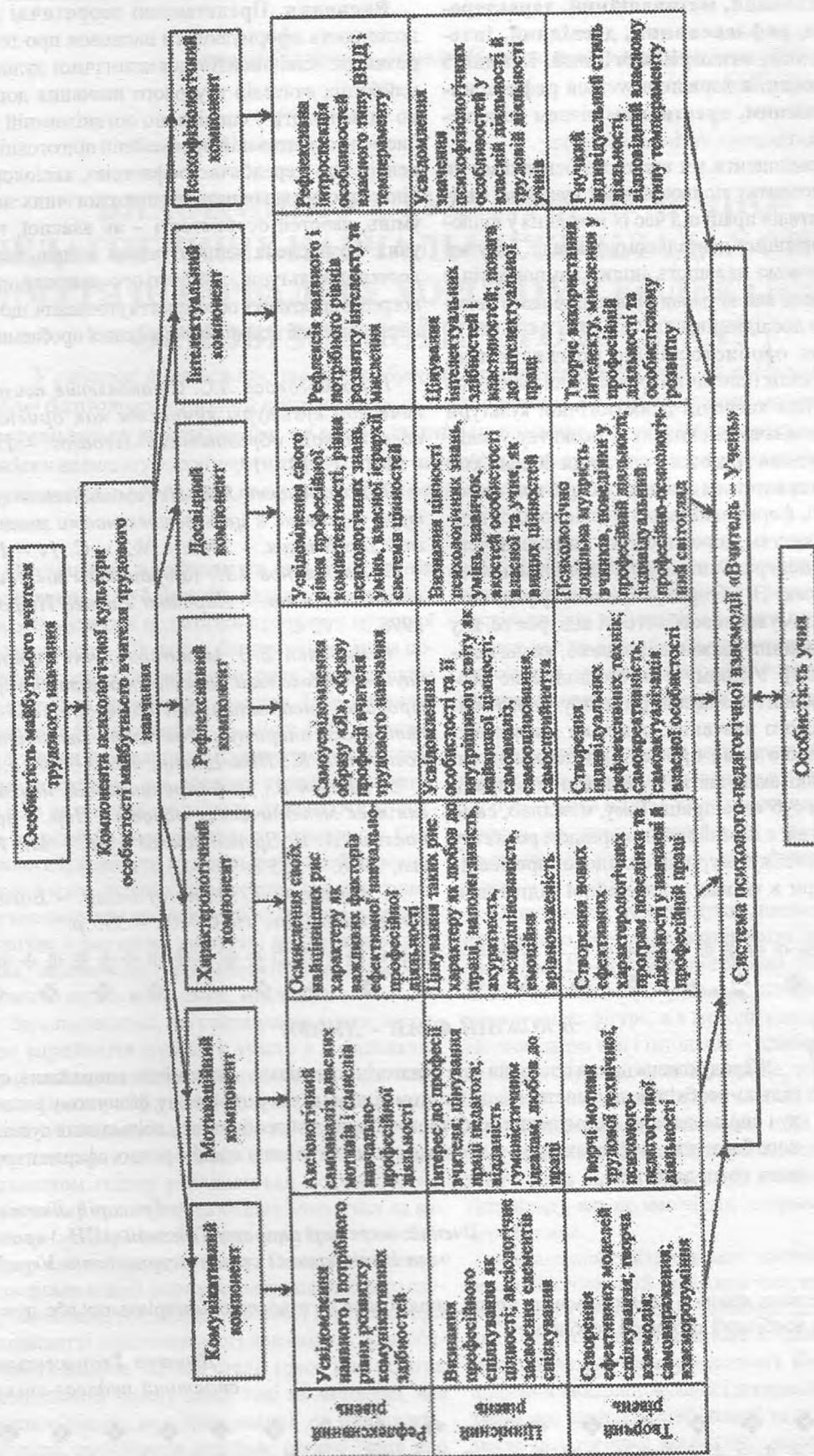

Рис. 1. Концептуальна модель психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

комунікативний, мотиваційний, характерологічний, рефлексивний, досвідний, інтелектуальний, психофізіологічний. Кожний з цих компонентів характеризується рефлексивним, ціннісним, креативним рівнем розвиненості (рис. 1).

Дані компоненти ми вважаємо основними на момент розвитку психологічної культури майбутніх вчителів праці під час їх навчання у вищому педагогічному навчальному закладі. Тому ми не виключаємо наявності інших компонентів у даній моделі, але за умови більш широкого і комплексного дослідження.

Модель особистості, що розглядається, включає також генетичний чи віковий вимір, що дозволяє при вивченні психологічної культури визначити вікову специфіку її розвитку у майбутніх вчителів трудового навчання. Юнацький вік характеризується якісним розвитком самосвідомості, формуванням особистісної ідентичності, відчуттям дорослості та самовизначенням, що є центральним новоутворенням даного віку. На думку В. Штерна, вирішальну роль при цьому у формуванні особистості відіграє те, яку цінність людина вважає найвищою, визначальною [4, 102]. У цьому є змістовний сенс розвитку психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання, оскільки ми вважаємо її основою саме професійно-психологічні цінності, які включають у себе цінність праці, людини як суб'єкта праці. Тому, можливо, саме юнацький вік є інтенсивним періодом розвитку психологічної культури як складової професійної культури в умовах професійної підготовки студентів.

Висновки. Представлені теоретичні дані дозволяють сформулювати висновок про те, що розвиток компонентів психологічної культури майбутніх вчителів трудового навчання доцільно здійснювати у спеціально організованій особистісно орієнтованій професійній підготовці студентів, що передбачає рефлексію, аксіологізацію та творче використання психологічних знань, умінь, якостей особистості – як власної, так і учня. Розроблена концептуальна модель психологічної культури майбутнього вчителя праці потребує практичної перевірки та уточнення, що визначає подальші шляхи розробки даної проблеми.

1. Колмогорова Л.С. Становление психологической культуры личности как ориентир современного образования // Педагог. – 1998. – № 3 – С. 12 – 17.

2. Коломинский Я.Л. Психологическая культура – условие и цель деятельности психолога // Психология. – 2000. – №2. – С. 14 – 19.

3. Лактионов А.Н. Координаты индивидуального опыта. – Харьков: Бизнес Информ, 1998. – 492 с.

4. Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології (Досвід особистісно-центрованої систематизації категоріально-поняттєвого апарату): Навчально-методичний посібник. – К.: Ніка-Центр, 2003. – 204 с.

5. Штерн В. Дифференциальная психология и ее методические основы / Пер. с нем., послесл. А. В. Брушлинского и др. – М.: Наука, 1998. – 335 с.

6. Rogers, C.R. A way of being. – Boston: Houghton Mifflin, 1980. – X. – 395 p.

В КОЖНІЙ ФРАЗІ – ДУМКА

“Продуктивна праця школярів – це педагогічно доцільна, економічно виправдана, суспільно-необхідна діяльність, яка за змістом відповідає їх розумовому, фізичному розвитку і спрямована на формування всебічного розвинутої особистості, збільшення суспільного багатства, а за характером відповідає логіці організації праці в різних сферах народного господарства”.

Григорій Левченко
Вчений секретар апарату Президії АПН України,
член Національної спілки журналістів України

“Продуктивна праця – це організована праця, спрямована на створення матеріальних або духовних благ та всебічний розвиток особистості”.

Дмитро Тхоржевський
видатний педагог-вчений

